

УДК 598.2

СУЧАСНИЙ СТАН ПТАХІВ РЯДУ *COL UMBIFORMES* НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Т. М. Корнієнко, О. М. Федун

Современное состояние птиц отряда *Columbiformes* на Черниговщине. - Корниенко Т.Н., Федун А.Н. - Представлены данные о современном распространении, численности и гнездовании представителей отряда Голубеобразных на территории Черниговской области. Данный регион населяют 5 видов, из которых два оседлых и три гнездовых перелетных. Наиболее многочисленным является голубь сизый, а клинтух относится к редким. Для вяхиря отмечается постепенная синантропизация. Доминирующей морфой сизых голубей в городах являются меланисты.

Ключевые слова: Черниговщина, голубеобразные, биотоп, плотность

Адреса: Черниговский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, ул. Гетьмана Полуботка, 53, 14013, г. Чернигов; E-mail: Kornienko-Tatiana@yandex.ru, Fedun_A@mail.ru

Current state of *Columbiformes* in Chernihiv Region of Ukraine. - Kornienko T.M., Fedun A.M. - The current data about distribution, numbers and breeding of *Columbiformes* in Chernihiv Region are presented. There are five breeding species, among them two settled and three migratory. The most numerous is Rock Dove. Stock Dove is rare. Gradual synantropization of Wood Pigeon are registered. Melanists are the predominance morph of Rock Dove in towns.

Key words: Chernihiv Region, *Columbiformes*, habitat, density

Address: Chernihiv state pedagogical university, Getman Polubotko str. 53, 14013, Chernihiv; E-mail: Kornienko-Tatiana@yandex.ru, Fedun A@mail.ru

Вступ

Чернігівська область розташована на лівобережжі України в басейні р. Десна. Ліси займають 68% території області, де переважають мішані багаторусні. Деревостій формують сосна, дуб, береза, граб, а також липа, клен, ясен. Такі умови є сприятливими для існування багатьох дендрофілних видів птахів, зокрема й досліджуваної групи.

Ряд Голубоподібні на Чернігівщині представлені п'ятьма видами: припутень (*Columba palumbus*), голуб-синяк (*Columba oenas*), голуб сизий (*Columba livid*), горлиця звичайна (*Streptopelia turtur*) та горлиця кільчаста (*Streptopelia decaocto*). Незважаючи на досить широке поширення, їх біологічні особливості залишаються недостатньо вивченими, а дані про строки та характер гніздування, проліт на території області майже відсутні.

Матеріали й методи дослідження

Дослідженнями був охоплений період з 2004 по 2007 роки. Обліки проводилися на маршрутах 7-10 км за загальноприйнятим методом (Наумов, 1963) у вранішній час протягом гніздового та позагніздового періодів.

Результати

Статус перелітних мають припутень, голуб-синяк, горлиця лісова; осілими є голуб сизий та горлиця кільчаста. Найбільш розповсюдженим є сизий голуб, високу чисельність має припутень. Лісова та кільчаста горлиці є нечисленними, а голуб-синяк відноситься до рідкісних видів. Такі види, як сизий голуб та кільчаста горлиця, є типовими синантропами, що оселяються виключно в населених пунктах.

Припутень — гніздовий перелітний вид. На Чернігівщині населяє усі типи лісів, розташовані в долинах річок, зі щільністю до 2 пар/км². Гніздиться також в лісосмугах вздовж автомобільних трас (щільність до 3 пар/км²). В наш час в умовах Східного Полісся, як і по всій Україні, спостерігається процес синантропізації виду, що призвело до поступового заселення антропогенних біотопів: парків, кладовищ, територій техногенних водойм (за умови існування деревної та чагарникової рослинності) тощо. Під час обліків, проведених у гніздовий період, у парках Чернігова відмічено до 14 ос/км². Це відповідає II етапу синантропізації даного виду за європейськими критеріям (Tomialojc, 1976), згідно яких, щільність виду у міських парках повинна бути вищою за таку у лісах. У нових забудовах котеджного типу нараховано до 4 ос/км², але тут птахи не гніздяться,

ймовірно, використовуючи дану територію лише як факультативний кормовий біотоп.

При виборі місць гніздування припутень перевагу надає узліссям або розрідженим ділянкам лісу, які межують з галявинами. Навесні перші особини в центральних районах області відмічаються вже на початку березня (05.03.2004 р., 09.03.2007 р.). На півночі регіону (Гаврись та ін., 2007) строки прильоту зміщуються майже на місяць. Повні кладки можна знайти вже у першій декаді травня (зокрема, перша кладка у 2005 році була відмічена 5 травня). Кладку зі свіжими яйцями ($n=2$) було знайдено також 17.05.2005 р. Розміри (мм): 39,9 X 28,3; 39,7 X 28,7. Відлітає припутень протягом вересня. В районі с. Ядути у 1987 році зграї від 4 до 20 особин відмічалися в третій декаді цього місяця. У 2007 р. на околицях Чернігова останні одиничні особини відмічені 10 жовтня.

Голуб-синяк — досить рідкісний гніздовий перелітний вид. Зустрічається в старих хвойних лісах, переважно на борових терасах Дніпра і Десни. В північних районах області є більш розповсюдженим. Прилітає дуже рано, залежно від сприятливих кліматичних умов: з кінця лютого до другої декади березня. Гніздиться у старих дуплах, які видовбує жовна чорна (*Dryocopus martius*). В гніздовий період в Деснянсько-Старогутському НПП щільність становить 0,52 пари/км² (Гаврись та ін., 2007).

Голуб сизий - численний осілий синантропний вид. Після суттєвого скорочення кількості у 1990-х рр., протягом останніх 5-8 років спостерігається підвищення щільності цього птаха. Одним з факторів, який в незначній мірі регулює показники чисельності виду, є полювання яструба великого (*Accipiter gentiles*). У живленні останнього в межах Чернігова ($n = 21$) рештки сизих голубів складають близько 62 % від решток іншої здобичі. Крім того, відмічені випадки хижацтва з боку ворони сірої (*Corvus corix*), від якої найбільше потерпають молоді птахи (нами зафіксовано три вдалих атаки на голубів в районах їх масового скупчення). Необхідно зазначити, що при нападі ворони голуби не збиваються у зграю, як це спостерігається при появі яструба.

Для будівництва гнізд голуб сизий обирає райони багатоповерхової забудови, іноді влаштовує гнізда на діючих тваринницьких фермах та території підприємств хлібопекарської промисловості. На показники щільності впливає характер забудови (одно- чи багатоповерхова), вік будівель, транспортне завантаження вулиць тощо. За нашими обліками в післягніздовий період 2007 року в Чернігові встановлено, що найбільш численний вид є у старих двоповерхових та багатоповерхових будовах, де середня щільність становить 400 ос/км². У районі старих одноповерхових будов налічується до 80 ос/км², нових котеджів - 21 ос/км². Однак, для цього виду притаманні значні

коливання чисельності на протязі року, в т.ч. збільшення у 2-3 рази кількості птахів у післягніздовий період (Обухова, 2001).

На території одноповерхових забудов Чернігова гніздування сизого голуба (окрім приватних голуб'ятен) виявлено не було. У зимовий період великі зграї сизих голубів спостерігаються переважно в центральній частині міста та поблизу промислових підприємств.

У інших містах Чернігівщини (наприклад, м. Ніжина) щільність виду є меншою і становить близько 8 ос/км² для одноповерхових забудов та 86 ос/км² для багатоповерхових (Кузьменко, 1999). У м. Славутич середня щільність у багатоповерхових будовах становить 80 ос/км², котеджній забудові - 20 ос/км².

Дослідження фенотипного поліморфізму угруповань голуба сизого показали, що домінуючою морфою є меланісти. У Чернігові, порівняно з Ніжином, відсоток меланістів значно більший (46% і 33% відповідно). Можливо, причиною такої різниці є те, що представники даної морфи є більш толерантними й терпкішими до високої щільності населення свого виду (Обухова, 2001). Для дикої (природної) морфи характерне зворотнє явище: їх кількість у Ніжині більша (25% до 21% у Чернігові). Це, скоріше за все, пов'язане зі зменшенням щільності та достатністю місць для гніздування птахів цієї морфи, які схильні до усамітнення і потребують більшої гніздової ділянки. Загалом виходить, що угруповання сизих голубів м. Ніжина є відносно молодшим, враховуючи, що відносна кількість особин-аберагтів (не рахуючи меланістів) помітно більша (42%), ніж у Чернігові (33%). Відносно високою також є кількість особин, у яких домінуючим є дикий фенотип, але, в забарвленні наявний білий колір (9,5% і 8,1% відповідно для Чернігова й Ніжина). Інші фенотипи представлені значно меншим відсотком.

Горлиця звичайна - нечисленний гніздовий перелітний вид. Гніздовими біотопами є заплавні ліси, сади та парки. Віддає перевагу мішаним та широколистяним лісам. Щільність у заплавних лісах р. Десни становить, в середньому, 0,2 пари/км²; у лісосмугах - до 3 пар/км²; у сосноволистяних лісах - до 2 пар/км².

Горлиця кільчаста - осілий синантропний вид, що розселяється на нові території. У Чернігівській області на гніздуванні вперше з'явився в 1961 р. (Самофалов, Марисова, 1981). У містах ці птахи оселяються в межах різних типів забудов, Головною умовою є наявність високих середньостиглих дерев. Для будівництва гнізд найчастіше обирають види з густою кроною (ялина колюча, ялина звичайна, туя західна компактна). Середня щільність в Чернігові становить 7 пар/км², хоча поширення птаха є нерівномірним. Найбільш характерною кільчаста горлиця є для районів з добре розвинутою деревною рослинністю (переважно старі одноповерхові та двох-п'ятиповерхові забу-

дови). Найвища щільність зареєстрована на території старої одноповерхової забудови, яка примикала до паркової зони - близько 30 пар/км². У післягніздовий період 2007 р. щільність виду для одноповерхових забудов в Чернігові становила

114 ос/км², у багатоповерхових забудовах - 82 ос/км². У м. Ніжині середній показник щільності для одноповерхової забудови склав 13 ос/км², для багатоповерхової - 15 ос/км², для зони промислових підприємств - 8 ос/км² (Кузьменко, 1999).

1. Гавриш Г.Г., Кузьменко Ю.В., Мішта А.В., Коцержинська І.М. Фауна хребетних тварин національного природного парку "Деснянсько-Старогутський" / За загальною редакцією Г.Г. Гавриша: Колективна монографія. - Суми: "Сумська обласна друкарня", 2007. - 120 с.
2. Кузьменко Л.П. Гніздова орнітофауна міста Ніжина // Вестник зоології. - 1999. - Т. 33. - № 4-5. - С. 107-115.
3. Наумов Р.Л. Организация и методы учета птиц и вредных грызунов. - М.: Изд-во АН СССР, 1963. - 137 с.

4. Обухова Н.Ю. Голуби в городе // В мире животных. - 2001. - № 3. - С. 6-11
5. Самофалов М.Ф., Марисова И.В. Новые данные о распространении некоторых птиц Черниговщины // Эколого-морфологические особенности животных и среда их обитания. - Киев, 1981. - С. 56-58.
6. Tomialojc L. The Urban Population of the Woodpigeon *Columba palumbus* Linnaeus, 1758, in Europe - its Origin, Increase and Distribution // Acta Zoologica Cracoviensia. - 1976. - Том XII. - Nr 18. - Pp. 585-632.

Отримано: 07 листопада 2007 р.

Прийнято до друку: 16 листопада 2007 р.